

D. D. DRAȘOVEANU, *Teze și antiteze în sintaxa limbii române*, Cluj-Napoca, Editura Clusium, 1997, 286 p.

Îndelung așteptată de generații întregi de studenți și cercetători ai limbii, doctrina sintactică a profesorului Drașoveanu apare acum pentru prima dată într-o formă sintetică, unitară, extrem de concisă și structurată în așa fel încât să constituie un foarte util instrument în abordarea sistematică a faptelor care țin de gramatica limbii române. Profesor universitar al Facultății de Litere din Cluj-Napoca, instituție în care își desfășoară activitatea din 1954, D. D. Drașoveanu a susținut de-a lungul timpului o foarte intensă activitate științifică, afirmându-se ca una dintre personalitățile de prim rang în cercetarea gramaticii limbii române, creatorul școlii clujene de gramatică. Materialul cărții de față îl constituie studiile cele mai reprezentative elaborate de profesorul Drașoveanu de-a lungul activității sale didactice și apoi publicate cu precădere în revista „Cercetări de lingvistică”. Ceea ce impresionează încă de la prima lectură e faptul că aproape toate studiile păstrează forma extrem de vie în care au fost prezentate – ca lecții de sintaxă – studenților, în sălile de curs ale Facultății de Litere. De altfel, la sfârșitul lucrării autorul ne pune la dispoziție o foarte utilă postfață în care rezumă – de-a lungul principalelor trasee teoretice – materialul prezentat în interiorul lucrării, indicându-ne între paranteze anii în care respectivele teze au fost elaborate. Utilitatea acestei postfețe constă în faptul că autorul cărții s-a decis foarte târziu să-și publice studiile într-un volum, abia după ce trecerea anilor le confirmase de mult valoarea incontestabilă pentru limba română – și chiar și atunci, în urma unei riguroase selecții –, astfel că lucrarea apare într-un moment în care faptele prezentate în interiorul ei constituie deja de multă vreme bunuri definitiv cîștigate ale gramaticii practicate la Cluj. Ordinea în care sunt structurate studiile în corpul lucrării e una sistematică, urmând algoritmică extrem de precisă a cursului de sintaxă și urmărind prezentarea faptelor de limbă în dezvoltarea lor progresivă, de la simplu la complex, postfața amintită realizând, într-o atare situație, o situație cronologică a ideilor prezentate și făcând astfel posibilă o evaluare a traseului teoretic dezvoltat și urmat de D. D. Drașoveanu în elaborarea sistemului său sintactic. Lucru extrem de important, deoarece, spre deosebire de o lucrare de gramatică pur descriptivă – cum ar fi *Gramatica* Academiei, spre exemplu –, în cartea profesorului Drașoveanu avem de-a face cu două tipuri de fapte, lucru care, la o analiză atentă, ne dă posibilitatea să distingem în cadrul lucrării două componente, specifice de altfel întregii activități de cercetător al limbii române pe care autorul a desfășurat-o de-a lungul anilor și doar aparent insuficient diferențiate în ansamblul sistemului sintactic pe care-l elaborează.

1. Prima dintre aceste componente ar fi cea propriu-zis descriptivă, pur gramaticală, în care profesorul D. D. Drașoveanu face pur și simplu sintaxă și ne prezintă faptele de limbă așa cum se structurează ele în exercițiul limbii române. Se remarcă, din acest punct de vedere, finețea analizelor și predilecția pentru structurile problematice, ocolite în general de gramaticieni sau considerate cu lejeritate excepții, abateri de la o presupusă funcționare „normală” a limbii române. Abilitatea de mare sintactician a lui D. D. Drașoveanu – puternic susținută de principiul conform căruia limba nu greșește niciodată, vorbitorul știe întotdeauna ce spune și de ce spune într-un fel și nu în altul și, ca atare, nu vorbitorul creează excepțiile, ci sistemele descriptive defectuoase, incapabile să le normalizeze, să le asimileze și să le explice ca situații firești, ca fenomene naturale ale limbii – se vede tocmai în felul în care analizează aceste structuri, nu de puține ori studiul lor dezvoltând zone încă neexplorate ale gramaticii limbii române, ducând la descoperirea unor noi tipuri de raporturi sintactice sau la argumentarea mult mai solidă a altora, doar observate de anumiți teoreticieni. Exemplele sunt nenumărate: structuri de tipul *las-o baltă* duc la descoperirea – ca fenomen sintactic – a **variației cazuale concomitente**, analiza funcționalității lui *iubitor* în *om iubitor al cărților* prilejuiește o foarte argumentată demonstrație a **statutului pronominal** al particulei *al*, alte structuri problematice conduc la formularea – ca axiomă sintactică – a **principiului unicității** de realizare a funcției sintactice ș.a.m.d. O altă trăsătură a componentei descriptive a lucrării o constituie tendința de sistematizare a faptelor lingvistice pe care le prezintă. E elocventă, din acest punct de vedere, clasificarea cazurilor după modul de realizare, în **cazuri de ordinul I (C₁)**, manifestate în substantive și în pronume și care sunt prin ele însele generatoare de funcții, **cazuri de ordinul al II-lea (C₂)**,

generate de acord și manifestate în adjectivele acordate, și **cazuri de ordinul al III-lea (C₃)**, cerute de prepoziții. Despre această operație D. D. Drașoveanu spune cu modestie că nu-și revendică alt merit decât că îmbogățește vocabularul gramatical; în realitate însă, pe lângă mutația terminologică majoră pe care o introduce în studiul gramaticii, ea dă posibilitatea formalizării foarte precise a raporturilor sintactice, facilitând astfel, grație sintetizării de natură matematică, analiza diferitelor contexte. O consecință directă a acestei clasificări pe ipostaze a cazurilor, după criteriul gradului de funcționalitate pe care îl au în structură, este denunțarea irelevanței sintactice a clasei așa-numitelor „verbe copulative”: o dată ce-ai determinat cu precizie tipurile de raporturi care se pot stabili între părțile de vorbire care se flexionează cazual, devine inadecvat să presupui că un verb ar putea lega adjectivul de un substantiv. O altă manifestare a preciziei terminologice de care dau dovadă demonstrațiile lui D. D. Drașoveanu e faptul că întotdeauna autorul lucrează cu paradigmele complete ale faptelor studiate, lucru în măsură să pună în evidență fapte mai greu observabile la o analiză punctuală, redusă la formele uzuale cu care apar faptele în structurile limbii. Perspectiva paradigmatică în abordarea faptelor de limbă e una dintre principalele achiziții metodologice în domeniul cercetării lingvistice, impunând o exigență principială pe care nici un cercetător care abordează astăzi domeniul gramaticii limbii române nu o mai poate ignora. Găsim în studiile lui D. D. Drașoveanu numeroase exemple de fapte prezentate incomplet sau înțelese defectuos în alte părți tocmai din cauza unei insuficiente reprezentări paradigmatică a faptelor studiate. Astfel, interpretarea de către anumiți autori a pronumelui posesiv ca fiind o particulă cu funcționalitate *genitivală* apare ca o soluție sintactică inacceptabilă în condițiile în care paradigma lui – desfașurată complet – acoperă în întregime formele cazuale ale substantivalului. Un alt exemplu este figurarea paradigmatică a funcțiilor participiului, analiză care conduce la concluzia că o sintaxă a participiului în limba română este incompatibilă cu o teorie paradigmatică a diatezei care ar include printre termenii opozanți ai acestei categorii diateza pasivă. Există, în general, printre gramaticieni, perpetuată din gramaticile clasice, percepția eronată că studiul paradigmatic ar fi propriu morfologiei, în timp ce faptele de sintaxă ar trebui să fie studiate sintagmatic. Cercetările de ultimă oră, și aici vom aduce în discuție doar studiul lui E. Coseriu, *Principes de syntaxe fonctionnelle* (apărut în TraLiLi, XXVII, 1989; vezi și traducerea Emmei Tămăianu, în DR, serie nouă, I, 1994 – 1995, p. 29-68), au arătat însă că o teorie a limbilor particulare e, prin excelență și în totalitate, paradigmatică, lucru pe care – fără să fi formulat în termeni categorici o teorie în acest sens – D. D. Drașoveanu îl știa și îl aplica, cu consecvență, încă din tinerețe, multe dintre studiile elaborate atunci constituind astăzi reperle principale ale fundalului teoretic pe care se sprijină materialul prezentei lucrări. Faptele care țin de această abordare constituie elementele celei de-a doua componente a cărții. În componenta sa descriptivă, însă, lucrarea este, fără îndoială, un pas hotărâtor înspre afirmarea unei gramatici alternative a limbii române, diferită de cea de la București; fundamentată pe baze științifice, iar nu diletant structuraliste sau hazardat empirice. O gramatică perfect articulată logic și adaptată fidel realităților limbii.

2. De o mai mare importanță pentru studiul limbii române decât faptele de limbă pe care le prezintă ne apare a fi componenta teoretică a lucrării profesorului clujean. Și asta pentru că D. D. Drașoveanu face parte din acea specie rară de cercetători în stare să reformuleze premisele teoretice ale domeniului căruia își dedică activitatea. Formulate cu consecvență pe tot parcursul activității de cercetător al limbii române pe care a desfășurat-o de-a lungul anilor, considerațiile lui D. D. Drașoveanu despre metoda pe care o aplică în studiul limbii ajung să se articuleze într-un sistem epistemic unitar, ale cărui elemente transpar cu ușurință în lucrarea de față. Structurat în corespondență cu realitatea faptelor de limbă, sistemul său gramatical are drept categorie centrală **relația**. Ideea e expusă pentru prima dată de autor în teza sa de doctorat, intitulată *Sensul relațional și expresia lui în limba română*, susținută la Cluj, în 1974, lucrare în care, pornind de la opoziția de termeni *cauzalitate – fiindcă*, D. D. Drașoveanu descoperă, descrie și teoretizează ca fapt fundamental al gramaticii **sensul relațional**. Raționamentul e următorul: comparând sensul substantivului *cauzalitate* cu cel al conjuncției *fiindcă* observăm, ca notă comună celor două fapte de limbă, ideea de cauzalitate, prezentă atât în substantiv, cât și în conjuncție. Ceea ce le deosebește e modul în care cele două fapte organizează această idee, și anume: în timp ce substantivul organizează ideea respectivă **noțional**, conjuncția o organizează **relațional**. Cu alte cuvinte, în timp ce sensul substantivului este

unul noțional, sensul conjuncției este unul relațional. Pornind de la această argumentație profesorul Drașoveanu izolează sensurile relaționale și le definește ca fiind „acele sensuri care pun în anumite antinomii (obiect posedat – posesor, acțiune – autor etc. etc.) altele două, nerelaționale”. Existența și funcția acestor sensuri relaționale este pusă în evidență de D. D. Drașoveanu prin intermediul tensiunilor semantice care apar în exercițiul limbii între aceste tipuri de conținut și conținuturile termenilor pe care-i relaționează. Aceste tensiuni semantice datorate sensului relațional sunt, pe de o parte, **pleonasm**, ca *a traversa peste, a suprapune pe, către direcția, pentru scopul*, în care conținutul semantic al termenului relat e identic cu cel al relației; pe de altă parte, există **incompatibilități** între cele două tipuri de conținuturi, ca în *locul când* sau *a se preta pe*. Astfel, autorul propune, pentru prima dată, o semantică a „instrumentelor gramaticale”, în măsură să încadreze în sistemul limbii o serie întreagă de fapte – prepoziții, conjuncții, adverbe și pronume relative, desinențe și afixe gramaticale – a căror încadrare sintactică era, până atunci, inconsecventă și neunitară. Și face acest lucru împotriva părerii generale că ele ar fi niște fapte de limbă asemantice, niște „simple instrumente gramaticale”, a căror funcționalitate în limbă ar ține mai degrabă de morfologie decât propriu-zis de sintaxă. Analizându-le comparativ funcționalitatea în planul limbii – dintr-o perspectivă esențialmente sintactică – D. D. Drașoveanu ajunge la concluzia că toate aceste „instrumente gramaticale” sunt, de fapt, manifestări în limbă ale unui singur și fundamental fapt de sintaxă: relația. Semantica relației, așa cum e fundamentată ea de D. D. Drașoveanu, demonstrează pentru prima dată echivalența **funcțională** a acestor „instrumente”, diferențele dintre ele manifestându-se doar la nivelul expresiei lingvistice, unele fiind *conective* (prepoziții, conjuncții, adverbe relative și pronume relative), altele *flective* (desinențe și afixe gramaticale), ambele organizând însă aceeași invariantă funcțională a limbii, și anume un anumit sens relațional. E bine cunoscut în mediul universitar clujean dubletul de structuri *solzii peștilor – solzii la pești*, folosit de D. D. Drașoveanu ca exemplu pentru a arăta că același sens relațional (cel de posesie) poate fi organizat lingvistic atât ca flectiv de genitiv, în primul caz, cât și ca prepoziție cu acuzativul, în cel de-al doilea. Această semantică a relației constituie cheia întregului sistem sintactic dezvoltat de profesorul clujean, iar mutația de perspectivă pe care ea o aduce în studiul descriptiv al faptelor lingvistice este extrem de promițătoare pentru lingvistica limbii. În fapt, la o analiză atentă, sistemul pe care îl propune E. Coseriu în *Principii de sintaxă funcțională* – studiul în care el definește, din perspectiva lingvisticii generale, pozițiile de pe care trebuie să se facă astăzi lingvistica limbii – nu e fundamental diferit de sistemul dezvoltat la Cluj de D. D. Drașoveanu. Pentru lingvistul de la Tübingen, ca și pentru profesorul clujean, gramatica e în totalitate sintaxă, iar principiile care o structurează sunt de natură semantică. De altfel, după cum D. D. Drașoveanu își începe primul studiu al cărții de față cu o clasificare a sensurilor exprimate prin limbă, în scopul de a identifica și izola sensul relațional, tot așa partea introductivă a *Principiilor...* e rezervată unei discuții pe marginea tipurilor de semnificații, fiind reținute cele gramaticale, sintaxa funcțională urmând a fi definită tocmai ca o paradigmatică a acestui tip de semnificație. Iar paradigmele de semnificație gramaticală sunt structurate de un tip de semnificație pe care E. Coseriu îl numește „semnificație instrumentală” și îl consideră ca fiind „semnificatul «morfemelor», adică al procedeelelor și elementelor instrumentale din combinațiile gramaticale”, adică exact sensul relațional care stă la baza sistemului dezvoltat de Drașoveanu. Pe de altă parte, relația e, la D. D. Drașoveanu, creatorul termenilor, exact în același fel în care semnificația instrumentală structurează, la E. Coseriu, paradigmele de semnificație gramaticală (sintactică). Bineînțeles, nu încercăm aici o evaluare comparativă a celor două sisteme, ale căror fundamente epistemice sunt, evident, diferite; ceea ce trebuie, însă, să remarcăm este faptul că teoria generală a relatemelor, așa cum este ea dezvoltată de D. D. Drașoveanu, bazată pe echivalența funcțională – esențial sintactică – a flectivelor cu diferitele tipuri de conective, nu e, în esență, diferită de teoria semnificației instrumentale pe care-și fundamentează E. Coseriu sintaxa funcțională, definită ca **paradigmatică a semnificației gramaticale**, și, lucrul cel mai important, era deja complet constituită în 1974, când D. D. Drașoveanu își susține teza de doctorat, cu cel puțin câțiva ani înainte de apariția, în 1989, a *Principiilor*. Ceea ce ne obligă să recunoaștem la sintacticianul clujean o minte teoretică cel puțin la fel de bine organizată ca cea a lingvistului cu cea mai pătrunzătoare gândire sistematică din lingvistica ultimelor decenii.

Contribuțiile teoretice pe care le aduce lucrarea nu se opresc la definirea relației ca obiect fundamental al sintaxei, cu alte cuvinte, ele nu doar **instituie** sintaxa ca disciplină fundamentală în descrierea sistemului unei limbi, ci și **structurează** intern domeniul pe care această disciplină și-l asumă. Un astfel de principiu structurant este principiul unicității, pe care Drașoveanu îl enunță ca reglementând „imposibilitatea existenței, în dependența unui termen regent, a unui al doilea termen subordonat, construit în același fel cu unul dat”. Astfel că sintaxa – și, în ultimă instanță, gramatica – încetează să mai fie o simplă disciplină descriptivă, o tipologie a cuvintelor limbii, un determinant de forme și funcții, ci devine – la capătul excursului întemeietor al profesorului Drașoveanu – o adevărată disciplină lingvistică, cu principiile și metodele sale.

MIRCEA MINICĂ

Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
„Sextil Pușcariu”
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

DUMITRU COPCEAG, *Tipologia limbilor romanice*. Ediție de Ion Mării și Nicolae Mocanu, Cluj-Napoca, Editura Clusium, 1998, 256 p.

Tipologia limbilor romanice constituie, întâi de toate, așa cum menționează editorii, o recuperare a concepției lingvistice a regretatului romanist Dumitru Copceag, fost profesor de lingvistică romanică la Universitatea din București și fost cercetător la Centrul de Cercetări Fonetice și Dialectale din București. Urmărind, așadar, scopul de a restitui lingvisticii autohtone câteva studii fundamentale cu rol de pionerat la vremea elaborării lor, volumul se structurează în două părți. Partea întâi – *Contribuție la o tipologie a limbilor romanice* – reprezintă teza de doctorat a autorului și se publică acum pentru prima dată. Partea a doua reunește mai multe articole pe care D. Copceag le-a publicat în revistele de specialitate între anii 1961 și 1965. Temele abordate vizează fenomene de fonologie, morfologie, semantică și sintaxă ale limbii române, care sunt privite dintr-o perspectivă tipologică vastă, fiind raportate la fenomene similare din limbile slave și din cele germanice. Descrierea faptelor este făcută nu atât din punctul de vedere al lingvisticii tradiționale, cât mai curând prin prisma unor curente structuraliste moderne (glosematică, lingvistica matematică etc.), descriere ce își păstrează actualitatea prin rigoarea științifică și prin metodologia structural-funcțională de investigație. Prin studiul *Elemente structurale romanice în lexicul românesc*, de exemplu, publicat în 1964 în RRL, autorul anticipa semantica structurală europeană care, cum se știe, „s-a născut” în același an, o dată cu studiile lui B. Pottier¹ și E. Coșeriu². Astfel, D. Copceag oferea descrierea câmpului semantic al legăturilor de rudenie în română, comparându-l cu structura similară din celelalte limbi romanice, precum și din rusă, ucraineană, poloneză, relevând caracterul diferit de structurare a fiecărui idiom. În consecință, el pleda pentru cercetarea tipologic-comparativă a limbilor din punctul de vedere al conținutului, întrucât: „compararea a două sau mai multe limbi din punctul de vedere al acestor raporturi e mult mai profundă și mai importantă decât compararea din punctul de vedere al expresiei” (p. 233). Menționăm că acest studiu se înscrie printre primele investigații ale unor câmpuri lexicale concrete în contextul lingvisticii europene, alături de *Estudio del campo semántico 'arar' en Andalucía* al lui Gr. Salvador³ (1965).

Dat fiind caracterul inedit al tezei de doctorat a autorului, care a fost elaborată în 1969, vom insista în continuare asupra acestei părți a volumului.

¹ *Vers une sémantique moderne*, în TraLiLi, Strasbourg, II, 1964, p. 104-137.

² *Pour une sémantique diachronique structurale*, în TraLiLi, II, 1964, Strasbourg, I, p. 139-186.

³ În „Archivum. Revista de la Facultad de Filosofía y Letras de la Universidad de Oviedo”, XV, 1965, p. 73-111.